

Dragutin Babić

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb

Znanstveni skup *Identitet i razvoj – priključenje Hrvatske Europskoj uniji*

Zagreb, 28. i 29. studeni 2003.

Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, u organizaciji Hrvatskog sociološkog društva, održan je sociološki skup u povodu izglednog/mogućeg ulaska Hrvatske u Europsku uniju. Već je sama kandidatura iznijela na vidjelo mnoga proturječja u kojima se proces događa. I dok izrazita većina hrvatskih građana podupire ulazak u europski krug, percepcija uvjeta koje Hrvatska treba ispuniti (pre)često izaziva otpor, pa i revolt, koji se može iskoristiti kao re-surs za politička sukobljavanja unutar zemlje. Pitanja/problemi koji se nameću hrvatskoj javnosti nisu rješivi u polju binarne optike promatranja socijalne zbilje, a svako problematiziranje priključenja Uniji ne bi se trebalo tretirati kao izolacionistički sindrom, već kao refleksiju o dobicima/gubicima za Hrvatsku i njezine građane. Sudionici skupa krenuli su od pretpostavke prilično visoke vjerojatnosti skorog priključenja Uniji, a referenti i sudionici u diskusiji su, uvažavajući pozitivno ozračje u odnosu na taj proces, nastojali problematizirati različite sociološke aspekte s kojima će se suočiti hrvatski političari i cjelokupna zainteresirana javnost.

U petak 28. studenog skup je otvorila predsjednica Hrvatskog sociološkog društva Davorica Matić. Uslijedili su referati, pa je tako Katarina Ott istaknula da većina kriterija iz Maastrichta, Kopenhagena i Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, koje pred Hrvatsku postavlja EU, može samo koristiti uređenju hrvatskog društva i hrvatske države. Naglasak je upravo na visokim standardima koje valja usvojiti, što onda i sam formalni ulazak čini manje važnim i rasterećenim euforije. Ognjen Čaldarović ukazao je na neka obilježja hrvatske socijalne zbilje koja egzistiraju kao ograničavajući elementi za priključenje Uniji. Tradicionalne strukture svijesti i kolektivistički obrasci socijalnog ponašanja pritom se percipiraju kao značajnije prepreke u procesu priključivanja. Pod utjecajem političkih, a onda i ratnih, sukoba došlo je do retraditionalizacije u hrvatskom društvu koja se manifestirala kao nacionalna homogenizacija. Kraj rata i demokratizacija društva postupno demontiraju to ratno nasljeđe, a neki politički akteri manipuliraju dimenzijama »straha« i »tjeskobe« pred uvođenjem europskih kriterija poslovanja, komunikacije i sl. O europskim standardima manjinske zaštite i položaju manjina u Hrvatskoj govorio je Milan Mesić. Liberalna teorija nakon Drugoga svjetskog rata pretpostavljala je da se manjinska prava mogu štititi razvojem i jačanjem univerzalnih ljudskih prava, vjerskom tolerancijom, odvajanjem Crkve i države i sl. Iako načelno dostupna svim građanima i skupinama, moderna građanska država favorizira neke etničke skupine. Dobar je primjer američko društvo koje favorizira tzv. WASP skupinu (bijeli anglosaksonski protestanti). Sve više se pokazuje i teorijski eksplicira da je etnokulturna neutralnost naprosto mit. Manjinska pitanja i zaštita nacionalnih manjina postaju, pogotovu nakon ratnih sukoba u Istočnoj Europi, jedno od važnijih pitanja/uvjeta koja u

procesu integracije pred potencijalne članice postavlja Europska unija. Hrvatska, prema mišljenju tog autora, ima valjan institucionalni okvir za rješavanje manjinskih pitanja, ali nema osmišljen koncept multietničke pravde, što je slabost organizirane etničke većine, ali i samih manjina. Problematiku odnosa civilnog društva i priključenja Hrvatske EU razmatrao je Gojko Bežovan. U Hrvatskoj je civilno društvo tek u povojima i teško može ozbiljnije pridonijeti procesu ulaska u Uniju. Razlozi su u parohijalnoj političkoj kulturi, autoritarnim obrascima socijalne interakcije i sporu oporavljanju i formiranju srednjih slojeva. Utoliko će samo daljnji razvoj demokratskih institucija i prakse širiti prostor za civilne inicijative i omogućiti punu afirmaciju udruga i pokreta koji čine civilni društveni sektor društva. Drago Čengić podastro je rezultate razmišljanja o mogućoj/poželjnoj promjeni sociokulturnog obrasca i afirmacije drukčije socioekonomske kulture. Umjesto tradicionalnog načina privređivanja, koje baštini vrednote seljačkog društva, potrebna je nova postsocijalistička kultura koja će afirmirati poduzetništvo i upravljanje. Iznneseni su i preliminarni rezultati istraživanja (intervju) socioekonomske kulture u poduzećima koja djeluju u Hrvatskoj a većinom su u stranom vlasništvu. Rad je dio velikog međunarodnog projekta koji je pokrenuo Institut für die Wissenschaften vom Menschen iz Beča, a hrvatski dio projekta izvodi Institut društvenih znanosti Ivo Pilar iz Zagreba. O povjerenju u EU govorili su Aleksandar Štulhofer i Ivan Rimac. Na temelju dobivenih podataka iz istraživanja provedenog u europskim državama, autori su ukazali na razlike u dominantnim vrijednostima u EU i Hrvatskoj. Usporedna analiza temelji se na dvjema koncepcijama: postmaterijalizmu (R. Ingelhart) i društvenom kapitalu (J. Coleman, R. Putnam). Dosadašnja istraživanja pokazuju da su obje povezane s gospodarskim rastom i društvenim razvojem. Iako je želja za priključenjem Europskoj uniji u građana istočnoeuropskih zemalja velika, a jedan je od važnijih razloga i europski kulturni identitet, Srđan Vrcan smatra da europski identitet i nije baš toliko upitan kako se to čini. Postavlja se pitanje je li »duša« Europe nešto zadano, već prisutno, što nove zemlje članice samo trebaju prihvatiti, ili se »europska duša« tek treba konstruirati. Nadalje, treba li europski identitet graditi na povijesnim reminiscencijama i kojima, te što pritom treba uzeti a što izostaviti, ili je potrebno za temelje identiteta načiniti projekt za budućnost i na projekciji buduće Europe izgraditi identifikacijsku kartu? Može li se izgraditi novi identitet, koji se neće pozivati na tradiciju, Boga, prirodu, prošlost i sl., već će se stvarati društvo s naglaskom na pojedincu, njegovim pravima i slobodama i jačanju demokracije u svim državama? Može li se konstrukcijom novih identiteta izbrisati »nelagoda modernosti«? Znanost bi trebala, smatra autor, odgovoriti na neka od tih pitanja. O europskom identitetu izlagao je Željko Pavić. Europsko ujedinjenje počelo je na ekonomskom polju kao udruživanje gospodarskih resursa i širenje zajedničkog tržišta. Ideja je da će od tog širenja svi akteri europske integracije imati koristi i povećati svoje bogatstvo. Tek nakon ekonomske nastupila je politička integracija i stvaranje zajedničkih političkih institucija. Projekti stvaranja europskoga političkog identiteta, prema autorovu mišljenju, mogu se podijeliti na konstitucionalističke, koji osnovu identiteta vide u odanosti zajedničkom ustavnom okviru i političkoj kulturi uopće, te kulturalističke, koji tu osnovu nastoje pronaći u zajedničkoj europskoj kulturi koja ima svoju povijesnu ukorijenjenost (kršćanstvo, prosvjetiteljstvo, liberalna demokracija i sl.). Antun Šundalić postavlja pitanje je li europejstvo kao identitet razvoja pravo ili privilegij? Europska su postsocijalistička društva svoju tranziciju obilježila dvama bitnim činiocima: afirmacijom tržišnih odnosa u gospodarstvu i političkom demokratizacijom. Monopol na definiciju Europe u njezinu je zapadnom dijelu, dok u istočnome postoji pravo na želju za postajanjem Europom. Autor se pita, zajedno s antiglobalistima, nije li to novi oblik kolonijalizma? Zemlje bivšeg socijalizma u procijepu su između prihvaćanja

novog identiteta i ulaska u Europu te zadržavanja vlastitih obilježja i optužbi za nedovoljnu prilagođenost. Krunoslav Vukelić uvodno je naglasio svojevrsnu krizu identiteta kroz koju prolaze europske nacije. To ne iznenađuje uzme li se u obzir globalizacija i nastojanje da se u svim europskim zemljama prakticiraju i izgrade jednaki standardi i norme održavanja i razvoja zajednice/društva. Autor smatra da se Europa kreće prema federalizaciji i centralizaciji moći, pri čemu stratešku važnost ima regionalizacija europskog prostora. Europa regijâ trebala bi omekšati nacije-države i postupno umanjiti važnost nacionalnih identiteta. Iako je namjera politički prilično konzistentna, neće li se ovdje još jednom dogoditi previd, tipičan za marksizam i liberalizam, o postupnom smanjenju utjecaja nacije i nacionalnoga? Možda opet možemo očekivati svojevrsno etničko oživljavanje i borbu za očuvanje različitih nacionalnih identiteta.

Izlaganje i rasprava nastavljeni su drugoga dana, a prvi je izlagač bio Petar Korunić. Raspravu o fenomenu identiteta započeo je razlikovanjem etnije i nacije. Etničke skupine pretpolitičke su kategorije i nastaju u okviru agrarnog društva, dok su nacije konstituirane u doba industrijske revolucije i bitno su političke kategorije upućene na državu. Nužno je, ističe dalje autor, utemeljiti istraživanja fenomena etnosa, etničnosti i identiteta na hrvatskom prostoru u prošlosti, od doseljenja Hrvata na prostor rimske Dalmacije do suvremenosti, što je veliko područje istraživanja. O tome u Hrvatskoj ne postoji gotovo ni jedna ozbiljna studija. Identitet se može promatrati i analizirati i kao osobno pitanje. Na taj način temi je pristupio Ivor Altaras Penda. Globalizirajuće društvo iznova je aktualiziralo pitanja identiteta. Iako autor smatra da je važno u procesu samorealizacije konstruirati vlastiti identitet da se ne bi identifikacijom s nekom grupacijom (spolnom, vjerskom, nacionalnom i sl.) postalo interesnom metom različitih ideologija, ostaje pitanje je li moguće toliko odvojiti čovjeka kao individu od čovjeka kao pripadnika skupina. Tek preko pripadnosti različitim društvenim skupinama čovjek ostvaruje vlastiti socijabilitet i utoliko je taj pokušaj osuđen na razinu visoke apstrakcije koja vrlo malo ili nimalo ne dodiruje društvenu zbilju. Ipak, važnost je ovog promišljanja u stalnoj potrebi naglašavanja nepovredivosti i neponovljivosti svake ljudske jedinice, što barem u teorijskoj konstrukciji predstavlja protutežu autoritarnim i totalitarnim porecima. Božo Žepić analizirao je mogućnosti nove polarizacije u hrvatskom društvu oko dvojbena izbora između identiteta i razvoja. Temeljno pitanje s kojim se susreću posebice tranzicijska društva u Europi jest kako sačuvati identitet i osigurati razvoj. Autor smatra da su opasne dvije krajnosti: ulazak u Europu po cijenu gubitka vlastitog identiteta i potpuno očuvanje identiteta pa i po cijenu izolacije. Juraj Hrženjak promišlja lokalnu i regionalnu samoupravu kao činilac identiteta Hrvatske u priključenju Europskoj uniji. *Europska povelja o lokalnoj samoupravi* predstavlja standard za sve zemlje koje žele u Uniju. Jedinice lokalne samouprave, prema toj povelji, trebaju imati uvjete da u zakonskim granicama upravljaju dijelom javnih poslova u interesu lokalnog stanovništva. Lokalne vlasti nadalje trebaju raspolagati i vlastitim novčanim sredstvima, što im osigurava i veću autonomiju u odnosu na središnju vlast. Kako studentska populacija percipira odrednice identiteta hrvatskog društva, analizirao je Benjamin Čulig. Pilot-istraživanje provedeno je na slučajnom stratificiranom i reprezentativnom uzorku studenata (N = 360). U istraživanju su obuhvaćeni mogući činioci hrvatskog identiteta: simbol, događaji, ličnosti, prirodni resursi, religijski, kulturni, politički, gospodarski i drugi aspekti života u hrvatskom društvu. Poželjne/nepoželjne karakteristike sudjeluju u »viziji« tipičnoga građanina na tri načina: jedan se tip identiteta formira oslanjajući se na tradiciju i prošlost, drugi na anticipacijske i projektivne tendencije, dok se treći tip formira na temelju aktualnosti i »potrošivih« sim-

bola. Stoga autor zaključuje da se nacionalni identitet nalazi u procesu formiranja i da će mu »konačan lik« ovisiti upravo o tome koja od navedenih opcija u dogledno vrijeme izbori socijalni, kulturni i politički primat. Šime Pilić i Slobodan Bjelajac analizirali su odnos identiteta i želje za priključenjem Hrvatske Europskoj uniji. Problem je testiran na studentskoj populaciji nastavnčkog studija u Splitu, metodom ankete. Dobiveni rezultati uspoređeni su s ranijim rezultatima istraživanja o pojedinim pitanjima (npr. identitetu u Istri, rang europskih zemalja prema poželjnosti za život na primjeru mladih Zagrepčana, teritorijalnoj identifikaciji u Dalmaciji i sl.). Branka Mraović izlagala je na temu relevantnosti poststrukturalističkih gledišta za tumačenje društvenih promjena u Europi. Polazeći od temeljnog stava da ne postoji teorija bez političkih implikacija, autorica je usredotočena na pitanje na koji način poststrukturalistička gledišta mogu pridonijeti društvenim promjenama u Europi. Neupitno Weberovsko povjerenje u »činjenice« poststrukturalisti dovode u sumnju pitanjima o proizvodnji činjenica i vrijednosnim izborima što su sačinjeni tijekom njihove identifikacije. Cilj je poststrukturalizma subverzija zatvorenosti, a ne pružanje novih autoritativnih recepta za rješavanje etičkih dvojba. Siniša Rodin analizira pravni položaj, interpretaciju i primjenu sporazuma o pridruživanju u pravnom sustavu Europske zajednice i pravnim sustavima država kandidatkinja te ih uspoređuje s pretpostavkama za primjenu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Europske zajednice i njezinih država članica te Republike Hrvatske u hrvatskome pravnom poretku. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Europske zajednice i njezinih država članica s jedne i Republike Hrvatske s druge strane za Republiku Hrvatsku predstavlja pravni izvor od ustavne važnosti. Ta se važnost izvodi prvenstveno iz činjenice da Sporazum postavlja okvir za političku i pravnu preobrazbu na njezinu putu prema članstvu u Europskoj uniji koje je izraženo kao politički cilj visokog prioriteta i javni interes Republike Hrvatske. Siniša Zrinščak u svom izlaganju propituje zašto je Europska unija nezainteresirana za socijalnu politiku svojih budućih članica. Dva su moguća razloga za to. Prvi leži u činjenici da je područje socijalne politike supsidijarno područje, većinom u ekskluzivnoj nadležnosti nacionalnih država, te stoga europski socijalni model osnovne obrise zadobiva tek zadnjih desetak godina. Drugi razlog mnogo je ozbiljniji i još nedovoljno istražen: neki autori smatraju da se EU svjesno priklonila politici međunarodnih financijskih agencija koje postkomunističke zemlje koriste kao testno polje za ispitivanje novih modela socijalne sigurnosti. Renato Matić smatra da je za priključenje Europi potrebno stvarati poticajni društveni ambijent. Nemotivirani društveni akteri ne mogu ostvariti društvene odnose kojima bi sami bili zadovoljni. Poticajni društveni ambijent podrazumijeva stabilni kontinuitet između očekivanja građana i stvarne kvalitete življenja, s obzirom na sadržaj individualnog djelovanja u zajednici. To znači da postoji visok stupanj izvjesnosti da će dobro koje se uloži u zajedničko življenje biti nagrađeno te opće prepoznato kao poželjno, a da će svako bezakonje biti također primjereno sankcionirano te postati nepoželjnim obrascem djelovanja.